

John Langshaw Austin

Kako djelovati riječima

Prijevod: Andrea Milanko

Disput, Zagreb, 2014.

Prikaz: Karlo Jurak

Djelo Johna Langshawa Austina *Kako djelovati riječima* (koje je zapravo zbirka dvanaest predavanja u čast američkog filozofa, jednog od utemeljitelja pragmatizma, Williama Jamesa održanih na Sveučilištu Harvard 1955. godine) prevedeno je i na hrvatski jezik. Ovaj klasik analitičke filozofije i filozofije običnoga jezika te nezaobilazno djelo i za druge discipline poput lingvistike i teorije književnosti dosad je bilo dostupno uglavnom na engleskom jeziku pod naslovom *How to Do Things with Words*. Manje je poznato da je ono već bilo prevedeno na srpski jezik pod naslovom *Kako delovati rečima* zaslugom srpskog lingvиста Milorada Radovanovića.

Prije svega, uspoređujući engleski izvornik i hrvatski prijevod, stječe se dojam da posao prevođenja nije bio nimalo lagan najviše zato što zbog prirode samog djela svaka riječ mora imati odgovarajući i opravdan prijevod kako se ne bi izg-

bio smisao samih autorovih metajezičnih razmatranja. Kako je riječ o filozofiji jezika, konkretno o prirodi jezičnih iskaza, ne treba čuditi štetnost svake omaške u značenjskim nijansama. I sâm je autor po tom pitanju bio izuzetno pažljiv – brojne fusnote unutar djela upućuju na autorovo mijenjanje nekih termina. Temeljna ideja djela je stvaranje veze između riječi i djelâ (to je i naslov – *Words and Deeds*, gradiva iznesenog u knjizi koje je Austin predavao još 1953. na Oxfordu) te Austinov odgovor na dotadašnju učestalu praksu u filozofiji jezika koja je primarno pažnju posvećivala tvrdnjama i deskripcijama u jeziku nerijetko i u potpunosti zanemarujući jezik kao oruđe za neko djelovanje ili jezični iskaz kao sâm čin, a ne kao puku konstataciju. „Predugo je pretpostavka filozofâ da je na tvrdnji samo to da opisuje neko stanje stvari ili da tvrdi neku činjenicu, a što ona mora činiti ili istinito ili neistinito“ (Austin, 2014: 1). Dakle, Austin se

koncentrira na slične stvari kao i Wittgenstein u *Filozofijskim istraživanjima*. Riječ je o filozofiji običnoga jezika u kojoj je naglasak na problematiziranju konkretnih govornih iskaza stvorenih u moru različitih jezičnih igara. Naravno, ne valja zaboraviti koliko je Austin bio također pod utjecajem pragmatizma, naročito Charlesa S. Peircea i W. Jamesa. Austinovo usustavljivanje i minuciozno opisivanje govornih činova dalo je daljnji poticaj za razvoj pragmatike i teorije govornih činova naročito u anglosaksonskom akademskom svijetu. U Gricea, Searlea i Leecha govorni činovi, presupozicije, implikature te konverzacijske maksime igraju središnju ulogu u filozofiji jezika.

Središnje mjesto u *Kako djelovati riječima* imaju performativi koje Austin definira kao iskaze kojima se nešto čini te ne podliježu jednostavno tome jesu li istiniti ili nisu, nego tome jesu li posrećeni (uspješni) ili ne. U tu svrhu na početku izdvaja performativne iskaze *par excellence* koje karakterizira da ništa ne opisuju, niti konstatiraju, nego su sami obavljanje cijele neke radnje ili dijela radnje (poput: „uzimam ovu ženu za svoju zakonitu suprugu“, „imenujem

ovaj brod...“, „kladim se da...“). Odmah nakon toga Austin napominje da su važni izvanjski uvjeti – prikladne okolnosti u kojima se izriče i odgovarajuće osobe koje što izriču, e da bi performativni iskaz bio posrećen. Stoga uvodi pravila koja uključuju konvencionalne procedure, prikladnost osoba i okolnosti, izvršavanje procedurâ pa i same namjere i vladanje sudionikâ. Nesretni stjecaji (neposrećenost ili neuspješnost iskaza, *infelicity*) sastoje se upravo u nezadovoljavanju jednog ili više pravila za funkcioniranje performativa. Austin također ulazi u razmatranje semantičke prirode glagola „povlačiti za sobom“ (*to entail*), „podrazumijevati“ (*to imply*) i „pretpostavljati“ (*to presuppose*). Svaki iskaz koji ih sadrži zahtijeva kontekstualno nadopunu (u smislu obuhvaćanja cjeline komunikacijskoga akta) kako bi se razumjela njihova priroda i mogućnost neostvarivanja, odnosno nezadovoljavanja (bilo to neiskrenost ili neuspješnost), stoga se pretpostavljeni konstativni iskaz uključuje u performativni, a to je samo uvertira za daljnju Austinovu „dekonstrukciju“ opreke između konstativa i performativa.

Kako su predavanja odmicala, Austin je navodio sve više primjerâ kako strogo razgraničenje između konstativa i performativa u praksi ne postoji i koliko mnogo faktorâ nagomilavamo da bi utvrdili je li iskaz bio konstativ ili performativ (npr. „U polju je bik“ može djelovati kao upozorenje nekome da tamo ne ide ili da više pazi, ali možda se time samo opisuje krajolik. Čak se iz konteksta, tj. iz jezičnih i izvanjezičnih okolnosti ne mora moći razabrati je li riječ o performativu ili ne. Tu povlači distinkciju između eksplicitnih i implicitnih performativa (prvi počinju nekim znakovitim i nedvosmislenim izrazom poput „naređujem da...“, „imenujem da...“, itd.). Austinov pristup teži tome da uključi cjelinu govornih činova, tj. cjelovit govorni čin koji nije samo jedna rečenica, već diskurs (u koji je uključena i cjelovita situacija u kojoj se iskaz izriče). Granica između performativa i konstativa sve je fluidnija, drugim riječima, oni se isprepleću. Postoji li gramatički ili leksikografski kriterij za razlučivanje? Austin nakon navođenja primjerâ tvrdi da ne jer je vrlo uobičajeno da se ista rečenica u različitim prigodama upotrebljava na oba načina.

Uvidjevši nemogućnost diskretnog razgraničenja, Austin kreće ispočetka na način da preoblikuje temeljni problem – nije stvar u tome da naprosto postoje iskazi kojima nešto činimo za razliku od onih kojima nešto tvrdimo ili opisujemo, već je stvar u tome što uopće činimo kazujući nešto. Prema tome, bilo što kazati uključuje fonetički (izricanje nekih zvukova), fatički (pripadanje nekom leksiku i gramatici) i retički čin (upotrebljavanje govornih sastavnica u nekom smislu). To čini lokucijski čin kojime se izriču same riječi s njihovim značenjem i u skladu s gramatikom (njime je dotad filozofija bila najviše pozabavljena, i konstativi su najbliži čistoj lokuciji). Jezik je još satkan od ilokucijskog i perlokucijskog govornog čina. Ilokucijski posjeduju određenu snagu (performativi su najbliži čistoj ilokuciji), a perlokucijski se tiču izazivanja učinaka u sugovornikâ. Konstativi i performativi zapravo su teorijske apstrakcije jer je svaki govorni čin višeslojan, obavezno ukotvljen u cijeli govorni kontekst u kojemu može biti riječ samo o stupnju istinitosti i stupnju posrećenosti (uspješnosti, *felicity*). Nema, dakle, tradicionalne

binarne kategorizacije u kojemu neki iskaz jest ili nije konstativ ili performativ (čista lokucija ili čista ilokucija). Riječ je o gradivnim kategorijama koje funkcioniraju po principu „više“ ili „manje“, a ne „da“ ili „ne“. Austin je na tragu Wittgensteinovih *Filozofijskih istraživanja* što se vidi i po shvaćanju značenja u jeziku kao upotrebe jezika (izolirana značenja i obilježja su apstrakcije, relevantni su samo konkretni govorni činovi u kojima se ostvaruju značenjske nijanse i koji su višedimenzionalni).

U zadnjim predavanjima bavi se razlučivanjem ilokucijskih od perlokucijskih činova s obzirom da smatra kako to predstavlja veću poteškoću nego razlučivanje od lokucije (koja je iscrpljena u tradicionalnim tumačenjima kao „značenje“). Kao najjednostavniji način distingviranja navodi ono što činimo „u kazivanju“ (*in saying*, ilokucijski čin) nasuprot onome što činimo „s kazivanjem“ (*by saying*, perlokucijski čin). Međutim, ni tu stvari nisu „crno-bijele“. Sve u svemu, glavni zaključak nakon detaljnog razmatranja primjerâ za lokucijske, ilokucijske i perlokucijske činove sastoji se u tome da su svaki od njih također apstrakcije

jer je svaki pravi govorni čin sve od navedenoga samo u različoj mjeri. Konačno, Austin dolazi do toga da razlikuje pet razreda iskazâ razvrstanih prema ilokucijskoj snazi – verdiktivi (presude, pravorijeci), egzercitivi (odluke, zagovori), komisivi (obećanja), behabitivi (reakcije na ponašanja) i ekspozitivi (izlaganja, izražavanja mišljenja). I svaki od tih tipova iskaza je u nekoj mjeri povezan s drugima, te isto ne postoji diskretno razgraničenje.

Kako djelovati riječima svakako je ostavilo značajan i golem trag ne samo u analitičkoj filozofiji i filozofiji jezika nego i u tzv. kontinentalnoj filozofskoj tradiciji te u drugim filozofskim i znanstvenim disciplinama poput lingvistike, prava, književne i kulturne teorije, psihoanalize, teorije informacijâ i komunikacijâ, filozofije znanosti, itd. Kao i već spomenuta Wittgensteinova *Filozofijska istraživanja* predstavlja zaokret prema problematiziranju pluraliteta jezičnih igara. Zbog širokogrudnog zahvaćanja stvari i holističkog pristupa, teorija govornih činova, čiji je pionir upravo Austin, postala je relevantnim predmetom bavljenja lingvistâ i filozofâ jezika. Austin uživa pozitivnu recepciju u

drugim disciplinama društveno-humanističkoga karaktera poput sociologije, književne i kulturne teorije, političke teorije, teorije medija, itd. te su njegove misli implementirane u brojne teorije na prvi pogled nepovezane s analitičkim krugom iz kojega dolazi Austin pa svakako možemo zaključiti da je ova knjižica utjecajnija i bitnija nego što se to moglo misliti prije šezdeset godina.